

KATONA JÓZSEF — ÉS VEIT WEBER TUGENDSPIEGELE.

(Első közlemény.)

Eddig sem volt ismeretlen, hogy a *Bánk bán* költője is érdeklődéssel olvasta a lovagkor nálunk is legnépszerűbb fel-
támasztójának, a Veit Weber Minnesänger nevét használó
G. Ph. L. Leonhard Wächternek regényeit. Ő maga kétszer is
utal rá a *Bánk bán* 1815-iki kéziratának jegyzeteiben¹; mind
a kétszer *Webers Sagen* az utalás alakja, közelebbi meg-
jelölés nélkül. Az első jegyzés a költő és mentora *Elöversen-*
gésének arra a helyére vonatkozik, hol *Justitia* megzsebelé-
séről van szó, a másik Tiborc panaszának egy helyére. Úgy
látszik, mindkét esetben a *Die Brüder des Bundes für Freyheit*
und Recht c. regény egyazon részére gondol Katona. Itt az
igazság és jog útjáról letért herceg előtt komédiások egy szati-
rikus jelenetet játszanak el: Tamás, a «hitetlen», lejön a földre,
hogy meglássa, áthatja-e már csakugyan az embereket a hit;
de itt a nyomorúságot szenvedők képviselői könyörögnek
hozzá segítségért, s felszólítására sorra elmondja panaszát a
lovag, a közbiztonság, a polgár és a jobbágy. Ez utóbbi mel-
lett ott van a szabad paraszt is, ki még irigyli is a másik
bilincseit. Közben az igazságról is megtudja Tamás, hogy
azért nem szólhat maga, mert ki van vágva a nyelve; az
örjögve átkozódó vallás is elpanaszolja, hogy a dominikánusok
fosztották meg értelmétől. Végre sor kerül az állam és az ud-
var kincses-zsákjára, mely mindazt felfalta, amit a többitől
elvehetett.² A *Bánk bán* első kidolgozásának *Elöversengése*
sokban hasonlít a herceg uralmát jellemző játékhoz, az egy-
helyhez fűzött jegyzet attól kezdve jóval nagyobb darabhoz
tartozik. Már az is jellemző, hogy előbb azt mondja Mentor
a költőnek, aki fél lemenni a pokolba: «ha olly nagyon
Tamás vagy a Hívésben . . .» Külön-külön is egybevethető
részek a költő alvilági és Tamás földi szemléjében:

Bánk bán, Elöversengés.

(*Sagen d. Vorzeit*, IV. 351. l.)

Katona:

Thomas:

Ott egy szegény nyugodtan alvó

Weckt mir die Schlafende da.

[Asszonyt

Néhány selyem ruhás urak amúgy

Jól megzsebelnek.

¹ Császár Elemér kiadásában az IK. 1913. évf. 200. és 209. lapján.

² *Sagen der Vorzeit*. IV. Bd. 1791. 345—55. l.

Mentor:

Annak a nevét
Justitiának olvassuk...

... Új nyavalya nembe' rég'
Álomba hogy merült; se senki fel
Nem tudta költeni...

Katona:

Amott megént egy a' sarokba ül
Tollatfaragva; s' Pantomistaként
Csak mummog.

Mentor:

Ám a' nyelve mért kin van
Szakasztva; mint egy illy nevű —
[lgasság]

Bürgerstand:

Wer's könn't! S' ist Frau Justitia.
Hat schon die Schlagsucht seit lang'n
[Jahren];
Werden Schöpp'n sie schon vor'm
[Erwachen bewahren.

(349. 1.) *Thomas:*

... Wie hat's sich mit dem Weibelein,
Auf dessen Brust ein Spiegel blinket,
Ueber den ein Flor hinuntersinket?
Sag an, o Weib —

Kind im Heroldsmantel:

Wollst es nich bitten
Zu reden, die Zung' ist ihm aus-
[geschnitten].
Es ist die Wahrheit.

Katona szintén látja a religiót mint az igazság szabadságának akadályát, a cenzúra főüregyét. Tiborc panaszában szöveg szerint is ennyire hasonló helyeket kevésbé lehet találni, de megvan az említett szatirikus játékban is a jobbágy-ság nyomorának riktó színekkel való festése. Valószínűleg erre gondolt Katona, s jegyzése itt sem annyira egy mondatához, mint inkább az egész panaszhoz tartozik. Ott van Veit Webernél a nyomorultak szerzeményétől felpuffedt zsák is, és polgár meg jobbágy panaszolja a sok utat-módot, melyen mindenét kiszarolják. Katona így látszólag drámája egyik külön is legnagyobb hatású részének mintájára mutat rá; de Veit Weber középkori nyomorúság-revue-jével csak amúgy is látott témája közös: Tiborc panaszából a nyomorultak egész kinja, az anyagi nyomorúságon túl lelki gyötrelmeik, egész életük kiált felénk s Bánk felé, hogy töprengő lelkét még jobban felkorbácsolja. Szinte olyan ez az utalás, mintha igazolás volna, mintha a történeti igazság záloga lehetne. Veit Weber egyébként többi munkájában is folyton kikel ez elnyomás ellen, a szegény nép nyomorának egyik főokául az egyháziak önzését tünteti föl, s mint Tiborc is, épen a jegyzettel megjelölt helyen, az «apáaturak» jó életét a rájuk bizottak koplalásával állítja szembe.

A Veit Weberbe való érdeklődő elmerülés e bizonyítékai bátrabbá tesznek annak hitében is, hogy Katonára a középkor lovagi életének és zavaros viszonyainak felfogásában általában mélyebb és maradandóbb hatása volt Veit Weber olvasásának. A később magába szívott alapos történeti tanulmányok mögött ott maradt valami — legalább mint általános hangulat — az olvasott dilettáns-szépirodalmi munkákból is. A lovagdrámák világának a *Bánk bán*ban is megmaradt motívumai, melyeket Harmos állított össze — kellenél na-

gyobb buzgalommal, tévesen vonván belőlük következtetést a dráma műfajára és költője művészi szándékára¹ — a megragadott tárgy köré a divatos irodalmi műfajoktól is természetyszerűen determinált történelem-látásban elháríthatatlanul csoportosuló elemek, itt legnagyobbbrészt nem is a sok esetben ugyancsak Veit Weber hatása alatt álló lovagdrámáknak, hanem még inkább a Veit Weber-olvasmányoknak hatásából magyarázhatók. Legnagyobb tömegben vannak együtt az említett motivumok épen a *Brüder des Bundes für Freyheit und Recht* c. regényben; alig van olyan Harmos összeállításában, amelyet itt meg ne találjunk. Inkább csak a kevésbé általánosakra mutatok rá külön: az egész regény hasonló küzdelemről szól, mint a *Bánk bán* békétlenjeié; főhősét, Falkenheimet, huga elcsábításáért való bosszúvágya is hajtja az Adelbert herceg ellen való harcba; ő is gyűlöli a sötétben ólálkodást, s a távollétében titkossá vált szövetséget újra a nyílt munka felvételére bírja; ő is azért van végül a herceg megölése ellen, mert az ország nyomorát növelné; a gyöngé herceget itt is idegen kalandor támogatása bátorítja minden bűnre; a szövetség egy nyolcvan éves tagja, ki előbb követük is volt a hercegnél, rémülten riadt fel a «Fürstenmord» szóra, mint az öreg Mikhál a békétlenek kiáltásaira, s Falkenheim végső szavaira hálálkodva («Das war ein herziges gute Nacht, Bruder») tér ismét nyugovóra. (382. l.)

A *Sagen der Vorzeit* és a *Bánk bán* szövegszerű egyezései közül egyre különösen érdemes még rámutatni. Ez egészen más tekintetben jellemző, arra, miképp irányult olvasmányáiban figyelme egy-egy a lélekrajz szempontjából fontos helyre még akkor is, ha semmi sem emelte azt ki külön. Bánkban a királyné megölésének gondolata hirtelen ébred, maga is megijed tőle: Veit Webernél a *Die Teufelsbeschwörung* Francescójának agyában ébred így az a gondolat, hogy meggyilkolja az öreg bűvészmeister unokaöccsét, kinek életében, az öreg csábító ígéretei hatása alatt tett esküje szerint, nem is gondolhat a maga boldogságára. Bár a hirtelen felvillanó ötlet egyszerre kész elhatározássá érik, még soká küzd magával ő is, míg végre újabb motivumok terve végrehajtására bírják. Az említett, szöveg szerint is egyező szavak a következők:

Sagen der Vorzeit, IV. 72. l.

Welcher Gedanke wird, im Augenblick seiner Empfängniß, mir zum Vorsatz! . . . Wach's auf zur That, Vorsatz; mit dir wächst mein Glück.

Ha!
Melly gondolat lesz agyvelőmben első zsengéjekor már Meghatározás? —
Épülj — fel! izmosodj meg.
[gondolat! —
veled épül ismét csak fel, örök
[Lenyugtom'
felett, megéledő Becsületem!

¹ K. J. Bánk bánja. IK. 1910. 257—92. l.

E lélekállapot mindkét eleme, az első föleszmérés a szörnyű gondolatra s a bátorítás, egyformán annyira egyező a kifejezésben is, hogy magyarázatra szorulna, ha nem tudnók is, hogy Katonának kedves írója volt Veit Weber. Nem is képzelhető másképp, mint hogy Katonát az elbeszélésben, melynek tartalmi mozzanataihoz semmi hasonló nem található nála, megkapta a tett előtti lelki küzködés rajza, s annyira megragadt benne az elhatározó belső fordulat tömör kifejezése is, hogy Bánk vívódásában a tragikus elégtétel-szerzés gondolatának első megvillanását szavakban is csaknem azonos módon fejezi ki.

*

Katona, ki még remekműve alkotásában is hasznát tudta venni annak, ami Veit Weber olvasása közben megfogta, huszonegy esztendő korában *Monostori Veronka* c. *nemzeti vitézi szomorújátéka* cselekvényét, alakjainak, sőt szövegének is jelentékeny részét a divatos elbeszélő egyik regényéből vette.

E dráma időrendben valószínűleg az első Katona fordítás-ként meg nem jelölt drámái közül. 1812-ben készült; ebben az évben a ránk maradtak közül csak a *Luca széke* került színre, az is karácsonykor, s már alkalmi volta is valószínűvé teszi, hogy csak az év végén írta. A bizonytalan hitelességű adatokból ismert drámák közt is aligha volt egy is korábbi. Gyulai a *Farsangi utazást* említi Katona első eredeti darabja gyanánt, de Csányi, kitől ez az adat származik, maga is csak annyit mond,¹ hogy *1812 vagy 13 táján* adták Kecskeméten; ez tehát nem bizonyít korábbi volta mellett, más adat meg még 1813-ból, sincs színészek kecskeméti látogatásáról, csak 1815—16-ból. Úgy látszik tehát, hogy Katona a *Monostori Veronka*-ban próbált először új drámát alkotni. Addig a sok műsordarabra szoruló színészek az ő munkájuk iránt lelkesen érdeklődő egyetemi hallgatónak úgyszólván csak nyelvkészségét használták ki, mint már más esetekben is. Itt az első írói megmozdulás, az első ifjú merés, ha azon a nyomon is, melyen az 'eredeti' műsor addigi szállítói jártak.

Már Abafi, e dráma első ismertetője, sejtette, hogy Katona német lovagregényből merítette a tárgyat s abból alkotott «némi shakespearei befolyással, a drámái egységre törekvés» kezdetleges fokán.² Gyulai is, bár nála a mese képtelenségének kiemelése áll itt a középpontban, keresi az ifjú költő ízlésének s tanulmányának és a *Bánk bán* alkotója tehetségének jeleit.³ De Heinrich Gusztávnak Katona vala-

¹ Társalkodó. 1840. 171. l.

² Ország-Világ. 1880. 415. l.

³ Budapesti Szemle. 1882. 32. k. Utoljára: *Katona József és Bánk bánja*, 2. kiad. 1907. 59—64. l.

mennyi eredeti gyanánt emlegetett darabjáról mondott kételkedő véleménye óta, noha senki sem próbált a lehetséges eredetinek vagy forrásnak utánajárni, rendszerint pusztán magyarosításnak, kész dráma adaptatiójának tekintik a *Monostori Veronkát*. Bayer próbálta először bizonyítani, hogy «a mese színszerű megalkotása, az ügyességet eláruló oeconomia annak felosztásában — gyakorlott kézre vallanak», s így «Katona a legnagyobb valószínűség szerint csupán magyarosította a meglevő tárgyat . . . különben az egyetlen drámaírónak kellene lenni(e), mint akinél az első kísérlet is ép azt a drámaírói tulajdonságot helyezi a legjobb világításba, melyet rendszeren csak a gyakorlat hoz meg idővel: a technikai jártasságot és önmérsékletet.»¹ Már pedig az alábbiakból kiderül, hogy noha Katona a pusztá tárgynál sokkal többet használt fel könnyen megtalálható forrásból, feldolgozásában éppen a drámává formálást, tehát a *színszerű megalkotást* és az *ügyességet eláruló oeconomiát* is maga adta hozzá.

Katona a *Monostori Veronkában* Veit Weber *Tugendspiegel* c. regénye második felének (*Sagen der Vorzeit* III. Band. 1792. 307—640. l.) meséjét öntötte, magyar földre hozván, drámái formába. A regény Adolf von Dachsburg lovag² és Floribelle dán királyleány kalandos története.

A lovag atyja halála után Leutholdtól, a család hű öreg emberétől kísérve elmegey világot látni. Dániában megví egy felségárulással vádolt öreg vitéz helyett a király kegyencével, legyőzi, s mivel ez halála előtt maga megvallja gaztetteit, a nép megváltóként üdvözli az idegen vitézt; a lovag a királynak védelmére kel s a nép hűségét is visszaszerzi számára. A király leánya, a gyönyörű Floribelle, első látásra megszereti Adolfot, s ez is őt. Megkezdődő boldog házasságukat egy francia vitéznek az udvarba érkezése zavarja meg; az ifjú királynő szépségét látván, rajongva kiált fel: «nur Genovefa, Frankreichs Königin, ist schöner!» A szerelmes férj, mindenáron be akarva bizonyítani ez ítélet helytelenségét, Párizsba utazik, csak Leutholdot és egy Golo nevű olasz festőt viszi magával, ennek kellene Genovefát lefesteni, hogy a kép bizonyítsa mindenütt Floribelle elsőségét. Mindjárt megérkezésekor magára vonja harci játékban való ügyességével a figyelmet, s a királyné egyszerre megkívánja ifjú szépségét. Kiszámított kacérságával és buja szépségével elkápráztatja a lovagot, s ez megvallja neki útja célját. A királyné felszólítja, hogy ő maga fesse le hálószobájában, mikor öreg férje a többi vitézekkel vadászaton van. Egy udvarhölgynek, a játékban Adolftól legyőzött lovag kedvesének árulása folytán a pásztorórát meg-

¹ *A magyar drámairodalom története*. 1897. I. 244. l.

² A *Borzasztó torony* főhősének Dittmár Adolf a neve, s a dráma elején az öreg Prokop Dagzbergből tér haza; a *Tugendspiegel*ben Adolf helyettese ősi várában Dittmar lovag. Meglehet, hogy e nevet Katona szintén Veit Webertől vette, de az is, hogy ott találta, ahol e másik lovagdrámája szövevényes témáját; több német író is átvette Veit Weber hőseinek nevét.

zavarja az udvar megjelenése, s a király a házasságtörőket rettenetes börtönbe zárja, hogy ott várják meg halálos ítéletüket. A Leutholdtól értesített Floribelle meghocsát urának s veszéllyel nem törődve utána megy. Megvesztegeti a börtön őrét, ruhát cserél férjével, s így az közvetlen az ítélet előtt való napon kiszökik Leutholdhoz és Golóhoz, a torony foglya pedig felfedezi bírái előtt, hogy nő s ezzel Genovéfát is megmenti.

A regénynek ez az első fele egy mesterdalknak a XVI. sz. legelejétől kezdve sokszor megjelent széphistóriájának (*Ein schön lied von eynem Ritter ausz Steyer-marck, genant Trimunitas, und von eins Königs tochter ausz Denmark, genant Floredebel*) feldolgozása¹ csak az — ez esetben nem ok nélkül — hűtlenséggel vádolt úrnő és Golo nevét vette Veit Weber Genovefa történetéből. De az ének naiv megoldásával nem elégedett meg. A hűtlen férjre nála még nagy megpróbáltatások és szenvedések várnak, míg ismét egyesülhet angyali türelmű hitvesével. A bűnhődő lovag szenvedéséből folyó újabb kalandot tette Katona tárgyává.

Adolf Golóval indult el ősi vára felé, hogy ott várja meg nejét és Leutholdot. Útközben a börtönben töltött napok szörnyűségeitől annyira beteg lesz, hogy alig érnek Németországba, félholtan lefordul lováról s zuhanásában súlyosan meg is sérül. A közelben levő vár épen arra vadászó urának, Wolf von Wolfsangernak huga, Wülffhilde, keni meg és kötözi be a lovag sebeit, aztán Golóval beviszi a várba. Ott az ápoló várkisasszony belészeret betegébe.

Ugyanez történik Alpár várában, hova a szilaj Katalin, a vad Farkas huga vitte be Szellőrinczi Lóránt leventát, Monostori Veronkának házasságtörés miatt bujdosó férjét. A *Tugendspiegel* első felének mesészerű bonyodalmából csak annyi maradt meg a dráma előzménye gyanánt, hogy Lóránt, bár nagyon szerette ifjú nejét, megbotlott annak egy asszonybarátnéjával, s aztán lelkifurdalása kikergette a világba. Mikor egyetlen kísérőjével, Kopár Tamással, már hazafelé közeledett, hogy atyja sírján kisírja magát, útonállók támadták meg. Katalin mentette meg sebesülten. A drámának s a regény második felének meséje nagyjából azonos módon foglalható össze:

A várbeli kisasszonynak vendége ápolása közben ébredező szerelmét az ifjú leventá kísérelje szítja, hogy a maga céljára használhassa ki. Végre elhiteti, hogy gazdája az éji sötétben szeretné felkeresni a kisasszonyt, mert csak akkor mer szemérmes szerelmes létére beszélni. A megbeszélt időben aztán ő jelenik meg a csalást észre nem vevő hölgnél, házasságot ígér neki s ura ellopott gyűrűjét is nála hagyja. Másnap a várúrral elhiteti, hogy gazdája elcsábította a hugát s azért akar épen már tovább állni, hogy a felelősség alól mentesüljön. Bizonyítékul cselet eszel ki, hogy gaz-

¹ V. ö. Pantenius: *Das Mittelalter in Leonhard Wächters (Veit Webers) Romanen*. Probefahrten, 4. Bd. 1904. 44. l. — Goedeke—Tittmann: *Liederbuch aus dem XVI. Jahrhundert*. 340. s. kk. ll.

dája a következő éjtszaka csakugyan ott legyen a kisasszony hálószobájában. Mögéje kerülvén, elváltoztatott hangon akkorra tervezett rablótámadásról beszél. A lovag örül, hogy megmentője iránt leróhatja hálóját, s a mondott időben besompolyog annak lakosztályába; az karjába szalad. Hiába akarja magát kivonni, beállít a várúr s kényszeríteni akarja, hogy vegye feleségül hűgát. Addig is szigorúan őrizteti. Reggel a legközelebbi kolostor gvardiánját küldik be hozzá, hogy a lelkére beszéljen, de ez a lovagot gyónása után maga biztatja, hogy bízva ügyét istenítéletre, álljon ki a várúrral, s megtagadja az esketést. A párviadalban a lovag kardja eltörik, s erre a jelenlevő püspök véleménye alapján megtörténik az esketvő. A kényszerített férj csak gyűlöletet érez és mutat új felesége iránt; ezért ez a várban szolgáló apródot, ki szerelmes belé, gyilkos merényletre bírja. Közben a megcsált hű feleséget férje után való útjában elrabolja a várúr egy barátja; ennek várában véletlenül megtudja a gyilkos tervet és megakadályoztatja. A két fél közt kitörő harcnak a derék szerzetes közbelépése vet véget, mikor a lovag már megszabadította nejét. A kavardást okozó titokzatos éjtszakára is világot derít az elfogott intrikus vallomása.

A mesének e magvánál sokkal többet használt föl Katona. Ahol lehet, a dialogusban is Veit Weber előadására támaszkodik. Különös kettősség érezhető e dráma magalkotása módjában. A Veit Webertől is követett regényíró modorban az elbeszélést hosszú levelek, naplójegyzetek és dialogusok szakgatják meg, s e dialogusok drámai jelenetek formájában vannak nyomtatva is. Ezek közül Katona többet egész terjedelmében lefordít, alig néhány szónyi változtatással.

Igy fordítás mindjárt az I. felvonás 2. és 3. jelenése (Tamás elhíti Katalinnal, hogy Lóránt éjtszaka szeretne vele találkozni; — Katalin elkergeti lármázva ivótársat kereső bátyját a betegszoba közeléből) a regény id. kiadásának 354—64. és 312—14. lapjáról; a II. felvonás 2. és 4. jelenete (Lóránt a vadászaton elbeszéli Farkasnak, hogy haza készül; — Tamás megrágalmazza gazdáját s felajánlja a bizonyítást a következő éjtszakára) a 369—77. lapról; a III. felvonás 2. jelenete (a gvardián leventá-kötelességére figyelmezteti Lórántot, de ennek vallomása meggyőzi Katalinnal szemben való ártatlanságáról s most már kitartásra bátorítja) a 390—99. lapokról (Abt. Adolf), és a IV. felvonás 16. jelenete (a gvardián leleplezi Hantfalvi Benjámint, Alpári szolgálatában levő nemes ifjút, ki Katalintól elcsábítva mérgezett karddal akarta megölni Lórántot; Lóránt önvédelemből megöli az őt becstelenségtől félve vívásra kényszerítő ifjút) a 462—5. lapokról (Adolf. Werner nemes apród. Volker, az apát és Leuthold barátja)

Azt kell hinnünk, hogy épen ezek az eléggé színszerűen is látott jelenetek vonták magukra Katona figyelmét, s e készen kapott jelenetek köré akarta formálni a többi a divatos lovagdrámákkal azonos motívumokban bővelkedő elbeszélésből. Az egésznek felépítésén annyira érezhető a színészek játékának támogatására való számítás — figyelmüket egyre-másra külön jegyzésekkel is felhívta a költő — hogy nem lehet benne kétség: Katona a színpad napi szükségletére gondolt

itt is, és eleinte alig volt vele más célja, mint a fordításokkal.¹ De a színre tárgyánál és formájánál fogva szinte magától kínálkozó német mű mégsem volt kész dráma, drámává kellett formálni. És munka közben K. nem tudott a jelenetekbe öntésnél maradni: nemcsak a technikai szükségesség szolt bele irányítóan munkájába, hanem sok esetben mélyebben a drámai érzék is. Jegyzeteiből gyanítható, hogy befejezése után, az alkotó lélek kielégülésének izgalmában, maga gondolt a *Monostori Veronka* kiadására is.

Pedig a fordító munka is sokkal többre terjed, mint az említett hat jelenetre. Az elbeszélés sok részletét csaknem változtatás nélkül jeleníti meg, a bennük idézett dialogus-foszlányokat is felhasználva; a szereplők elmékedéseiből és kitéréseiből sokat változtatlanul ad ajkukra, a regényírónak őket jellemző szavait önmagukról, vagy egymásról mondott nyilatkozataik gyanánt, szintén többször beolvasztja, s ahol fordítani kezdett, néha még azt is elfelejti megváltoztatni, ami az ő tervébe már kevésbé illik bele.

Tamás ugyanazzal a csellel bírja rá urát Katalin szobájában való megjelenésre (II. fel. 6. jel.), mint Golo (377. l.): egyformán suttognak mögötte megmentőjének éjszakára tervezett elrablásáról, mintha büntársukkal beszélnek meg. Lóránt és Katalin éjszakai találkozását és Farkas tombolását

¹ Színre, úgy látszik, még sem került (utóbb is csak Kecskemétről 1826-ból ismeretes egy adat, l. *Katona emlékkönyv*, 1926. 105. l.), de gyanítható, miért: a cenzúrára való tekintetből. Katona Farkas alakjának megformálására fordított legtöbb gondot, s annak egész ereje és nyersen őszinte vadsága semmivé lett volna a cenzor elkerülhetetlen törlései folytán. A színi cenzúra szabályzata u. i. minden átkozódást és káromkodást szigorúan tiltott; a *Jeruzsálem pusztulása* kéziratában is mind kitérte a cenzor. Ugyancsak tilos volt egyházi személyek szerepeltetése és egyházi ruha viselete bármily vonatkozásban és célzattal, s e pontnak legkérelmetlenebb alkalmazására több adat van. Már pedig a *Monostori Veronkában* igen fontos szerepe van a derék gvardiánnak, Tamás pedig ármányát püspöki ruha felvételével támogatja. De az egész drámai bonyodalmat okozó félreértés is oly kényes természetű, hogy méltán fennakadt volna rajta a cenzor. Farkas utolsó szörnyű átkozódásai mögé a kiadásra elkészített kéziratban az olvasóhoz fordul, de nyilván a cenzornak is szánt jegyzés fűződik: «Jusson eszedbe, kedves olvasó, hogy ő mindezeket a méreg munkálódásakor mondja, melynek iszonyatos szagatásai miatt még istenről is képes a szegény beteg elfelejtkezni — szánakozz». Ha tehát műsorra tüzték volna is a *Monostori Veronkát*, a cenzúra akkor sem engedélyezhette volna. Épen akkoriban, amikor e dráma készen volt, s mikor Katona legszorosabb kapcsolatban volt a színészekkel, akkor irányult ezek felé ismét erősebben a hatóság figyelme. Balognak 1812 júliusában készült *Czerny Györgyre*, melyben egyébként Katona is játszott a sűgópéldány tanúsága szerint, hívta fel a figyelmet erősebben a magyar játékrendre. Ebből az alkalomból figyelmeztette a helytartótanács a cenzor aug. 15-iki véleménye alapján okt. 6-án Pest városának tanácsa útján a magyar szintársulatot, hogy rá is kötelezők az általános szabályok s így mindazokat az új darabokat, akár eredetiek, akár fordítások, amelyekre vonatkozó cenzori végzést még nem tudnak felmutatni, be kell terjeszteni a könyvvizsgáló hivatalhoz. (Helyt. 25038/1812. sz. az Orsz. ltárban.)

(II: 16—18.) szintén meglehetősen a regényhez ragaszkodva jeleníti meg. Ott a 380. lapon kezdődik annak elbeszélése, mint botorkált Wolf ittasan Wülfhilde szobájába: «Kurz vor ihm war Adolf, da er die Thür offen fand, hineingeschlichen, und noch in der Thür fühlte der sich von Wülhildens Armen umschlungen, die ihm mit einigen Küssen . . . willkommen sagte, . . . als Wolf in einer Hand eine Windfackel, in der andern einen vollen Humpen tragend, die Thür aufriß, ein: Ey, so soll euch doch der Teufel ein Gott gesegn' es sagen, ihr liederliches. Gesindel! herausbrüllte, den Humpen niedersetzte, und sein Schwerdt zuckte.» Teljesen így fogadja Katalin is Lórántot, ugyanígy ront be Farkas, még első kifakadása is ugyanaz. Amit a következő vitában Veit Weber szereplői ajkára ad, mind lefordítja Katona; Katalin panaszkodását, Farkas további tombolását, Lóránt őrizetbelyezését is az elbeszélés szerint mutatja be. A harmadik felvonás elején nemcsak Lóránt és a gvardián jelenete, hanem az azt megelőző és követő rövid jelenetek is (III: 1. Katalin bevezeti és minden ékesszólása összeszedésére kéri a gvardiánt, III: 3.; a gvardián kijelenti Katalinnak, hogy ártatlannak tartja Lórántot) egyeznek a regény megfelelő részleteivel (390—399. 1.); Katalin ajkára is azt adja K. a gvardián kijelentése után, amit Wülfhilde a regényben gondol. Jórészt fordítás Tóthnak, Lóránt nevelőapjának és az öreg Monostorinak találkozása is. (III: 12.) A regényben Leuthold, ki egyben nevelőapja Adolfnak és kísérője nejének, Volkerral kerül össze, kit szintén rég nem látott; ez a vidéken varázsló hírében áll, mindenüvé szabad bejárása van, s így Adolf és az elrabolt Floribelle sorsáról egyaránt tud, de épúgy, mint Tóth, csak most tudja meg barátjától, hogy a lovag már előbb nős volt. Tóth kifakadása neveltje ellen s Veronka magasztalása Leuthold szavainak fordítása:

449—50. l. *Leuthold*: Hat er noch ein Weib genommen, ich dreh' ihm den Hals um!

Volker: . . . es weiss der ganze Gau.

Leuthold: Nun dann weiss es Gott noch besser und wird der dem Buben einst die Hölle zehnfach heisser, denn andern armen Sündern machen lassen, der einem solchen Weibe zweymal untreu werden konnte. Und welch einem Weibe? Keins der gewöhnlichen, die wie die Mücken nach dem Lichte der Schmeicheleyen fliegen, und einen Mann nehmen, um einen Bettgenossen zu haben. . . Volker, einem Weibe, das des ganzen Geschlechts Laster versüht; und wenn tausend Menschen über der Weiber Sünd' und Schwachheiten schreyen, da darff man ihnen nur

Tóth: Barátom, ha igaz, hogy ő Katalin csábítója — a nyakát tekerem ki a kölyöknek.

Monostori: . . . Hidd el, mert a dolgot egész Tokaj tudja.

Tóth: Úgy tehát az Isten még jobban tudja, és azon kölyök számára tízszer jobban befűteti a poklot, aki egy olyan teremtéshez kétszer lehetett hitszegő! Hiszen ismerem jól ötöt, öreg pajtás: ő nem azon asszonyok számából való, kik mint a szúnyogok, a hízelkedés világához repülnek, és csak azért vesznek maguknak férjet, csupán — hogy férjük legyen. István, egy olyan teremtéshez hitetlennek lenni, aki az egész nemének gyarlóságát jóvá teszi virtusaival és ha ezernyi szájak kiabálnak az asszonyi gyengeségek ellen, akkor csak Veronkát kell elejökbe

Floribellen vorstellen, und verstummen werden die Schreyer und sich Weiber nehmen, weil diese doch wenigstens Floribellens Geschlechts sind.

állítani, és az egész kiabáló sereg megnémul és feleséget vesz magának — csak azért, mivel Veronkával egy nemből valók.

Leuthold Floribelle elvesztéséért is átkozza magát, Tóth ismét neveltjéért szégyenkezik, s Monostori panaszolja leánya elvesztését, majd késznek nyilatkozik az ördögökre bízni magát, ha a szentek nem segítik, de lelke átengedésétől mégis visszariad. Mindezt Leuthold mondja a regényben; ott külön értelme még az, hogy Volkert tekinti félig maga is ördögösnek; annak kedélyes közbeszólása (Nun; du stockst?) a bánkódó Tóth ajkán (No megakadsz?) nincs is annyira helyén, Katona mégis lefordítja. Volker a nála folyó beszélgetés után aludni küldi barátját, s az nyugodtan bízará magát. «Wenn das die Fürsten und Herrn uns nachmachen könnten, dann wär die Erde ein Freudenthal» — mondja. Monostori a Veronka megszabadítását ígérő Tóthnak fáradsága sikere esetére mondja: «akkor olyan szeretettel fogom kezedet megszorítani, hogy ha engemet abban a föld fejedelmei követhetnének, akkor a világ nem egyéb volna paradicsomnál.» Ez a jelenet épen a bajvívás ideje alatt történik, s az annak befejezése után hazatérülő kíváncsiak odaérkezése vet neki véget. A párviadal is csaknem teljesen egyformán történik a regényben és a drámában, s Veit Weber is, Katona is egy szemtanu ajkára adja elbeszélését — jórészt ugyanazokkal a szavakkal: a regényben a szerelmes Werner beszéli el Wülfhildenek, szavait tehát reménytelen szerelme is színezi, hallgatója közbeszólásaiban pedig sóvárgó várakozás jut kifejezésre. Ezek a drámában, ahol az egyik paraszt beszéli el Tóthnak és Monostorinak, elmaradnak, egyebekben az elbeszélés a közbeszólásokkal együtt fordítás. Csak a püspök szereplésében van valami különbség: a regényben itt is az író antikatólikus tendenciája nyilatkozik meg, Katonánál ál-püspök tudatos ámitásáról van szó.

A kikényszerített esküvő után a regényben az apátot maga Adolf keresi fel vigaszért a kolostorban, s akkor tör ki belőle egész keserősége (409—18. l.): Lóránthoz a gvardián jön vigasztalni (IV:2.), miután az ál-püspök parancsára megeskette Katalinnal (a regényben a püspök maga végezte az esketést). De a szemrehányáson kívül, mellyel Lóránt fogadja, csaknem az egész beszélgetés fordítás. Wolf az apátot hádjáráttal fenyegette meg, ha a hozzá engedett Adolf elmene-külne. Katona változatlanul lefordította Adolf segítségkérését s annak megtagadását is, noha mindennek s a megokolásnak (Vagy azt akarod, hogy miattad egész klastromomat áldozzam fel ama vad ifjonc dühösségének stb.) a tőle elgondolt helyzetben sokkal kevésbé van értelme. A végső kétségbeesésben

Adolf és Lóránt egyaránt öngyilkosságra gondol («noch ein Tröster ist mir übrig» — «Vagyon még egy vigasztaló hátra»), de a regényben az apát kiküldi Adolfot a kertbe, s az ott oltogató baráttal való beszélgetés adja vissza neki az Istenben való hitet: Katona már itt összehozza hősét a szomszéd szobában tartózkodó Veronkával. A bámuló gvardián önmagát vádoló áhítatos szavai (Ostoba öreg, kit egy ifjúnak szerencsétlensége annyira megtántorított, hogy Istened ellen akartál zúgolodni . . .) majd a Veronka ájulásán ismét kétségbeeső Lóránthoz szóló vigasztalása is (Fiam, fiam! szedd rendbe magadat. Szerencsétlenséged engem is örültté tesz — . . . nekem is rendbe kell szednem magamat, mint te neked), azoknak a szavaknak fordítása, melyeket az apát mond, mielőtt Adolfot a kertbe küldi: «Unmännlicher Greis, den das Klagegeschrei eines Jünglings verführte wider Gott zu murren. Adolf! Adolf! höre mich, mein Sohn, fasse Dich! Dein Unglück macht auch mich wahnsinnig . . . ; ich muss mich sammeln wie du.» Ugyancsak a regény előadása nyomán jeleníti meg Katona (IV:6.) a szerelmes apródnak a szeretni nem akaró férj megölésére való felbujtását is. Ott Werner fecsegi ki a tervet ivás közben egy pajtásának Geyersbühelben, s így tudja meg Floribelle, kit rablója, Schenk ott tart fogva. Már Katalin dühöngő panasza, mielőtt az apródot hivatja, részben fordítás a regénynek Wülfhilde lelkiállapotáról adott jellemzéséből. (454. l. «Der Ritter sollte ihr versagen dürfen, was sie begehren könne, das ihr vorenthalten, was ihr gehöre? Sie solle, als Ehefrau, wie eine Jungfrau leben?») . . . Die Gedanken tödteten den Liebeskeim in ihrem Herzen . . . nun wollte Adolf nicht für sie Mann seyn, da er doch ihr Eheherr war? Konnt' er seiner Pflicht entsagen, warum nicht auch sie?) Wülfhilde és Katalin kérdése az apródnak tett csábító ígéret után azonos, («Ob er alles wagen könne, zu ihrem Besitze zu gelangen?») — «Kész volnál-e bírásomért mindent véghez vinni?») s az az apród fogadkozását követő felszólítás is. («Er solle seinen Dolch in Gift tauchen und meuchlings damit den Dachsburger verwunden» — «mártsd kardodat méregbe és sebesítsd meg vele Szellörinczit!») Veronka az oldalszobából ugyanazokkal a szavakkal támolyog ki, melyekben Floribelle ijedsége kitör, csak ennek számára még férje új házassága is újság.

Floribelle-t a mindent tudó s mindenüvé bejutó Volker néhány szava nyugtatja meg. Megjelenése hatását így írja le a regény (458. l.): «Eines Engels Erscheinung däuchte Floribellen die Erscheinung des Alten, eines Bothen Gottes, vom Himmel gesandt, sie zu trösten, denn Ruhe und Trost schallten ihr aus seiner sanften Stimme entgegen. Bin ich nicht das glücklichste Weib! rief sie aus — Zum zweytenmal hab' ich meinen Gatten aus der Todesschlinge gerissen. Und vor dem Bilde des gekreuzigten auf

dem Tabernakel ihres Gemachs sank sie nieder und wusch dessen Füsse mit Zähren des innigsten Danks.» Veronka ugyanezt éli át: «Ez egy angyalnak a megjelenése volt!» — mondja, miután a gvardián megnyugtatta — «egy követé az egek istenének, aki engem megvigasztalt. Nem vazyok-e én a legszerencsésebb asszony a világon? A férjemet a halál torkából ragadtam ki — az alattomos gyilkosok törétől szabadítottam meg. Bemegyek szobámba, letérdepelek a felfeszítettnek képe előtt, és örömkönnyek közt imádok szent elrendelését.» A IV. felvonás végén nem csupán a merénylet meghíúsításának jelenete fordítás, hanem jórészt az arra készülő gvardiánnak Tóth-tal és Monostorival való beszélgetése is Lóránt bűnös vagy ártatlan voltáról, az útja célját el nem áruló gvardián örömkönnyeiről és az apródra kimondandó halálos ítélet miatt való reszketéséről; a regény Volkerének szerepét (459—60. l.) juttatta Katona a gvardiánnak.

Orgoványi ugyanazzal a hazugsággal bírja rá Veronkát, hogy kiszökjék vele Farkas várából, miután Farkasnak megfogadta, hogy a férj visszatértéig ott hagyja, mint Schenk Floribelle-t vára ostromlása idején: mindkettő azt hazudja foglyának, hogy csak tévedésből hozta a várba s most férjének, ill. apjának akarja visszaadni. Schenk előbb adósság fejében Wolfnak engedte át zsákmányát s ennek halála után mondja, hogy eddig miatta kellett színlelnie, miatta nem vallhatta be tévedését. Katonánál a készen átvett csel itt ismét valószínűtlenebb: Farkas nemcsak rokonszenvesebb, hanem könnyebben hajlítható is Orgoványinál; azonkívül Veronka úgyszólván visszavárja férjét, akiről tudja, hogy éppen elrablójával ment érte megküzdeni. Floribelle azért is engedelmeskedik, mert Schenk azt mondja, hogy csak így kerülhető el a nagy vérontás; Katonánál ez a motívum is hiányzik: Lóránt nem feleségéért ostromolja a várat, hanem bosszúból az ellene megkísérelt merényletért. A harcnak, melyet Adolf és Lóránt is nevelőapja útján üzen meg, egyaránt a derék szerzetes megjelenése és békítő beszéde vet véget. A gvardián beszédének is nagy része fordítás. Katona jobban kiszinezi az elején az ismételt felszólítást, erősebben kiemeli a harcolók szomszédi viszonyát. Az elesettekre való hivatkozás annyiban más, hogy Katona gvardiánja csak a dráma szereplőiről szól, Farkas és Galgóci két elesett ivótársáról és Lóránt nevelőapjáról, míg a regényben említettek közül egy sem áll oly közel a főhősökhöz, mindnek itt fordul csak elő a neve; a regény apátja inkább általános emberi részvétellel akar hatni. Csak Orgoványiról mondja a gvardián ugyanazt, amit az apát Dankwart von Geyershübelről 581. l. «Da ruht D. aus G. in den Armen des Knöchlers, er lebte mit seinem Vater in Unfrieden, starb von ihm verflucht; wer heilt die Wunde, so die Nachricht in des Vaters Herz bohren wird, der Sohn sey fluchbelastet gestorben?» — «Itt a falak alatt hever O. B. a halálnak ölében, ő egyenletlenségben élt az atyjával és attól megátkoztatott. Ki gyógyítja meg azon sebet, melyet az a hír fog az atya szívében ejteni, hogy a fia atyai átokkal terhelve szállott a sírba?» A beszéd második fele, hol a személyes vonatkozások eltűnnek, már csaknem szóról-szóra való fordítás. A gvardiánnak az egész drámát az engesztelődés szellemében lezáró fohászát Farkas lelkéért szintén az: a regényben e szavakat még a harc előtt mondja az apát, mikor Volker hírül hozza Wolf halála hírért. Az utolsó

jelenetnek az a része is egyezik a regény egyik végső mozzanatával, amelyben Tamás megvallja ármánykodását. Golo Wolf és Adolf részvétele után visszahagyta Dániába, ott tanácsadója lett az egykor Adolfól legyőzött kegyenc öccsének, ki most felhasználva a fiatalok eltűnése miatt támadt kavarodást, letaszította az öreg királyt a trónról. Adolf, ki neje kiszabadítása, Wolf és Schenk halála után apósa segítségére sietett, a teljes győzelem után ítéletet akar tartani Golón, kit egész Dánia főbűnösneként vádol. Utolsónak Wülfhilde áll elő, ki addig Adolfot ismeretlen vitézként kísérte, alkalmat keresvén, hogy bosszút álljon rajta. Az ő kérdésére tisztázódik az egész cselszövény, s ő szúrja le megrontóját. E vallatást fordítja le Katona, de drámaibb módon széttördeli a kérdéseket s Tamás vallomásába részletes magyarázatot iktat:

632—3. 1. *Wülfhilde*: Wer sagte, der Dachsburger liebe mich, er wolle in mein Schlafgemach kommen?

Adolf: Golo, auch das noch? Verfluchter, du hättest mich zum Selbstmörder machen können!

Golo: Ich hab's gethan. Und der in euren Armen die Nacht durchschwelgte, W., war ich.

Wülfhilde: Schwelg nun in den Armen des Teufels!...

«Ich dank dir, sprach *Golo* und taumelte zu Boden — das hoffte ich. Du hast mich von einer langen Marter erlöset. Dank dir für den Stoss und jene Nacht.»

Lóránt elégedetlensége is abban az átokban nyilvánul meg, amelyben Adolfé. («Száradjon el az a kar, mely őtet a végnélküli kínoztól megszabadította.» — «Marklos werde der Arm, der die Hellebarde auf ihn stieß, diesen tausendfältigen Missethäter von der verdienten Strafe errettete.») Adolf a várbástyáról dobhatja le a haldoklót, Lóránt izenként akarja széttépni, de az egy óvatlan pillanatban a Tiszába ugrik. Adolf és Floribelle épügy megbocsát a félrevezetett Wülfhildenek, mint Lóránt és Veronika Katalinnak; Lórántot Katalintól épügy a pápának kell elváltatnia, mint Adolfot Wülfhildetől. A gonosztevő utolsó áldozata mindkét helyen egykori gazdájának nevelője. Tóthnak Monostoritól fogalmazott sírfelirata is hasonlóan hangzik, mint az, amelyet Adolf véset Leuthold sírkövére («Itt nyugszik Tóth András, ő a szegény Monostori Istvánért élt és annak leányáért halt meg, kik nekie csupán könnyekkel köszönhetek.» ~ «Leuthold ruht hier nach seines Lebens Arbeitstage, er lebte und starb für Adolf von Dachsburg, der ihm nur durch Thränen danken konnte.» (637. l.)

Katalin: ... Ki hordta nekem azon izeneteket, hogy Lóránt engem szeret?

Tamás: (makacsan): Én!

Lóránt: Ezt is? még ezt is?

Katalin: Ki mondta az utolsó vadászatom alkalmatosságával, hogy L. kíván velem egyedül beszélni?

Tamás: Én!

L.: Átkozott! te engem csaknem öngyilkossá tettél!

Tamás: Igenis, én... és én voltam, aki L. gyanánt K. karjai között dobódott.

Katalin: Dobzódj tehát most az ördögök karjai között!

Tamás: (tántorogva): Köszönöm neked, asszony; te engemet a reám szánt sok kínoztól szabadítottál meg — köszönöm ezen döfést, és ama setét éjszakát.

Sokszor használ fel Katona ezenkívül is néhány szót vagy mondatot, néha egészen más kapcsolatban, mint a regényben van. Lóránt, mikor Farkas jóakarató vadsága a maga jó nevelése ellenére elkövetett bűnére emlékezteti (II. 3.), hasonlóan vádolja magát, mint Adolf, mikor az apát Wolf halála hírére hibáit ugyancsak nevelése hiányából magyarázza. (492—3. l.) Farkas épúgy fenyegeti a püspököt, mikor megludja, hogy Lóránt csakugyan nős volt már, (IV. 4., «Mondd meg ama bolond püspöknek, hogyha ezentúl az álmaist Isten szava gyanánt akarja kiadni, tehát azon legyen, hogy igazságot álmodjon; különben úgy a kucsmájára csapok a kardommal, hogy azt sem tudja, ha az ő ostoba tökfeje bátorságban vagy-e alatta vagy sem.») ugyanaz, mint Wolfé. (490. l. «Reit zu ihm, Wilibald, sag' ihm, wolle er künftig seine Träume für Gottes Worte ausgeben, so solle er sich Wahrheit träumen lassen; oder ich würde ich ihm mit meinem Schwerdte so über die Bischofsmütze kommen, dass er nicht wissen solle, ob sein Schafskopf sicher drunter sey, oder nicht.») Veronkának rablójához, Orgoványihoz való panaszos könyörgése nagyrészt az, amit Katona Adolfnak az apáttal való második jelenetéből kihagyott:

415—6. *Adolf*: (will Schrecknisse auf Schrecknisse häufen) bis auch euer Blut, wie Hagel, zusammen sich kugelt: dann will ich eure Kniee umfassen, und euch um Gottes willen bitten: Schafft mir Hülfe! Schaut, schaut hier auf diesem Bilde den alten Mann, der sein Gewand mit Thränen wäscht...; (er ist Floribellens Vater)... schaut, wie er die kleinen Kinder beten lehrt, und sie nur immerfür beten müssen: «Gott, gieb einem alten, verwais'ten Vater seine Tochter wieder!» — Schaut dort, wie im entkräftenden Halbschlummer, mitleidige Träume die Arme ihm zur Umhalsung seiner Tochter ausspannen, und er nun, erwachend, das wankende Haupt in die Kisse stösst, da seine Arme nur Luft umfasst halten...

IV. 11. *Veronka*: ... (Elődbe terjesztem atyámnak... állapotját)..., míg csak a véred az iszonyodás miatt úgy össze nem fagy, mint a jég, akkor aztán térdre esek előtted, összetett kezeimet feléd emelem, és az örökkévaló Istenre kényszerítelek: adj vissza engemet az atyámnak! Képzeld magadnak azon tisztos öreget;... mikép mossáköntösét könnyeivel; mikép tekint ő most szélllyel a legkisebb zördülésre is, mert szerette leányát gondolja jönni; mikép tanítja a gyermekeket imádkozni: «Isten, add vissza egy gyermekétől megfosztatott atyának a leányát ismét!» Nézd, most a sok epekedés a földre terítette — elaludott; mikép nyujtja ki még álmában is reszkető karjait, azt gondolja, hogy leányát öleli meg, és felébredvén, mikép takarja el két tenyerével az ábrázatját, mert karjai csak a levegőt ölelték!...

Floribelle-t Adolf botlása atyja odahagyására bírta, s A. haza akar menni hogy nejevel találkozzék s visszavihesse apjához. Lóránt ajkán a kétségbeesés e vizióinak nem is volna értelmük, ő azt sem tudja még a gvardiánnal való beszélgetésekor, hogy neje utána jött, s útközben elrabolták atyjától. De a szenvedélyes kitérés annyira tetszett Katonának, hogy mégis felhasználta.

nálta — Veronka ajkára adva. A dráma elején Katalin monológja saját változásáról épenúgy régi vadász-szenvedélyének s a nemesebb zsákmány új vágyának ellentéte körül szövődik, mint a regényíró jellemzése Wülfhilde lelkiállapotáról. (332. l.) Wolf nevelését is a regényíró maga jellemzi (307—9.); Katalin csaknem szorul-szóra ugyanazt mondja Lórántnak. (I. 5.) Farkas kedv-kitörése a vadászaton Lóránttal való jelenete előtt (II. 2.) szintén azokat a mozzanatokot foglalja magába, melyekkel a regényíró Wolf jókedvét jellemzi, (369. l.) stb.

WALDAPFEL JÓZSEF.
